

MASARYKOVA UNIVERZITA

Politická geografie

zimní semestr 2008/2009

Stát a jeho geografické aspekty

Subjekty mezinárodního práva

- Subjekty mezinárodního práva nejsou definovány žádnou mezinárodní smlouvou.
- Za formální subjekty se považují ty jednotky, které mají v mezinárodním právu způsobilost k právům a povinnostem.
- Původní (klíčové jsou ***státy***)
- Odvozené (***mezinárodní organizace***)

Další subjekty

- Povstalci proti vládní moci (pokud jim státy přiznaly statut válčící strany)
- Národně osvobozenecká hnutí (v závislých a koloniálních územích)
- Mezinárodní výbor Červeného kříže
- Jednotlivci
- V minulosti mezinárodní města, Suverénní řád maltézských rytířů apod.

- Subjektem nejsou: ...nadmárodní korporace (ačkoliv mají značný faktický vliv)

Stát

- Slovo ***stát*** má základ v latinském status (stav, ústava, řád).
- V dnešním smyslu se začalo slovo status používat v období italských městských států.
- Do odborné terminologie ji zavedl Machiavelli v díle Vladař.

Definice státu

Stát je institucionalizovaná forma společenského života na určitém území, která působí na společenské vztahy prostřednictvím všeobecně závazných pravidel chování, za kterými stojí jeho mocenská autorita.

Nejstarší státy světa

- První státy vznikaly již v dávné historii v oblasti údolí Nilu, Palestiny, Mezopotámie a povodí Indu.
- Čína (vznik 1523 p.n.l.)
- Etiopie (1000 p.n.l.)
- Japonsko (660 p.n.l.)
- Dánsko (kolem roku 800)
- Švédsko (836), Francie (843)
- San Marino (855)
- Velká Británie (1066, dobytí Británie Normany)
- Portugalsko (1140)
- Za první moderní stát (v dnešním smyslu slova) považujeme Spojené státy americké, které byly založeny v roce 1776.

Každý stát musí mít:

1. Přesně vymezené území (státní území)
2. Trvale bydlící obyvatelstvo
3. Přítomnost a funkčnost vlády (resp. systému moci, který zabezpečuje výkon potřebných funkcí)
4. Organizovaná (společná) ekonomika
5. Společný komunikační systém

Rozvoj států

Pro rozvoj států bylo důležité splnění následujících podmínek:

- Přejít od samozásobitelství ke směnnému obchodu
- Vznik a vývoj jádrových oblastí (koncentrace osídlení)
- Vznik a rozvoj měst
- Vznik a rozvoj základní komunikační sítě
- Koncentrace kapitálu
- Rozvoj individuálního vědomí a skupinových zájmů
- Spojení etnického vědomí a politické aktivity (odpovědnosti), případně sociální stratifikace společnosti

Státní území

➡ ...je prostor (nikoliv plocha!) ve kterém stát uplatňuje svoji suverenitu

Zahrnuje:

- Pevninské území státu
- Vnitřní vodní plochy (řeky, jezera)
- Část moře (pobřežní moře, vnitřní mořské plochy)
- Geologický podklad
- Vzdušný prostor nad pevninskou částí a nad pobřežním mořem
- Zvláštní případy (území velvyslanectví apod.)

Geologický podklad

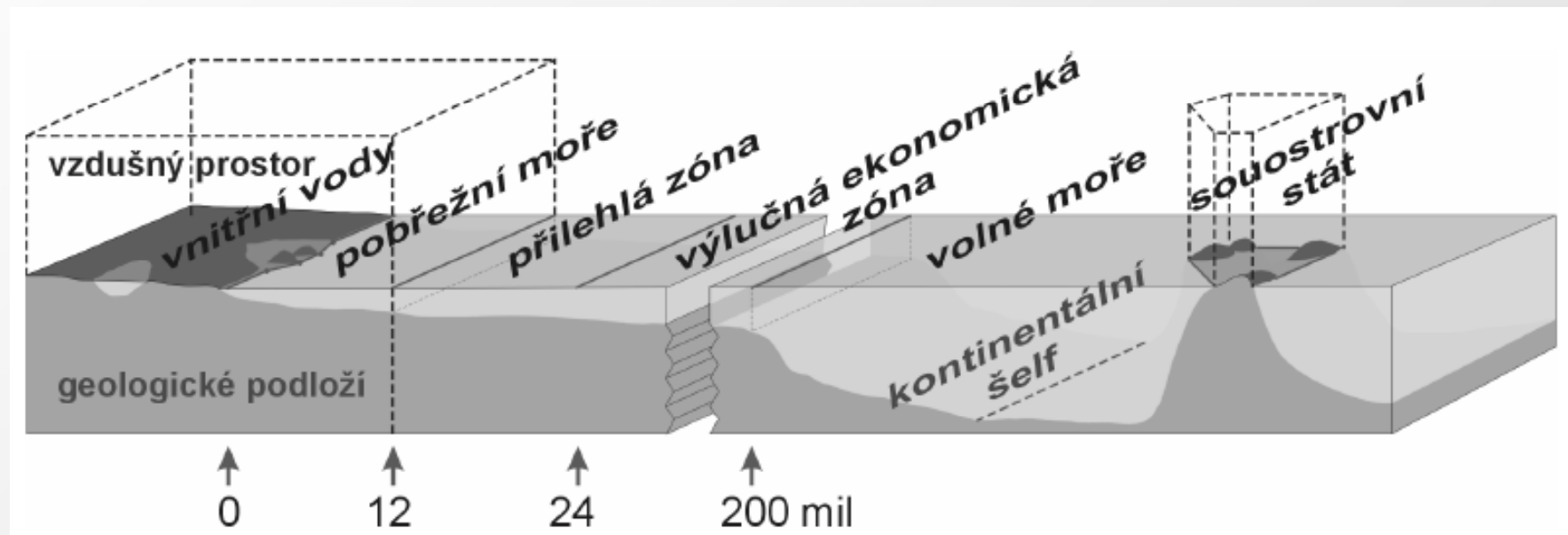
- ☒ až do středu Země
- ☒ ...v praxi omezeno technickými možnostmi kontrolovat „narušení suverenity“ –tj. dosažitelnou hloubkou vrtů nebo dolů

Vzdušný prostor

- ❏ nejasné, do jaké výšky (několik rozdílných přístupů)
- ❏ ...v praxi omezeno technickými možnostmi kontrolovat „narušení suverenity“ –tj. do maximální výšky letu letadel
- ❏ ... neexistuje žádné „právo přeletu“ vzdušným prostorem státu

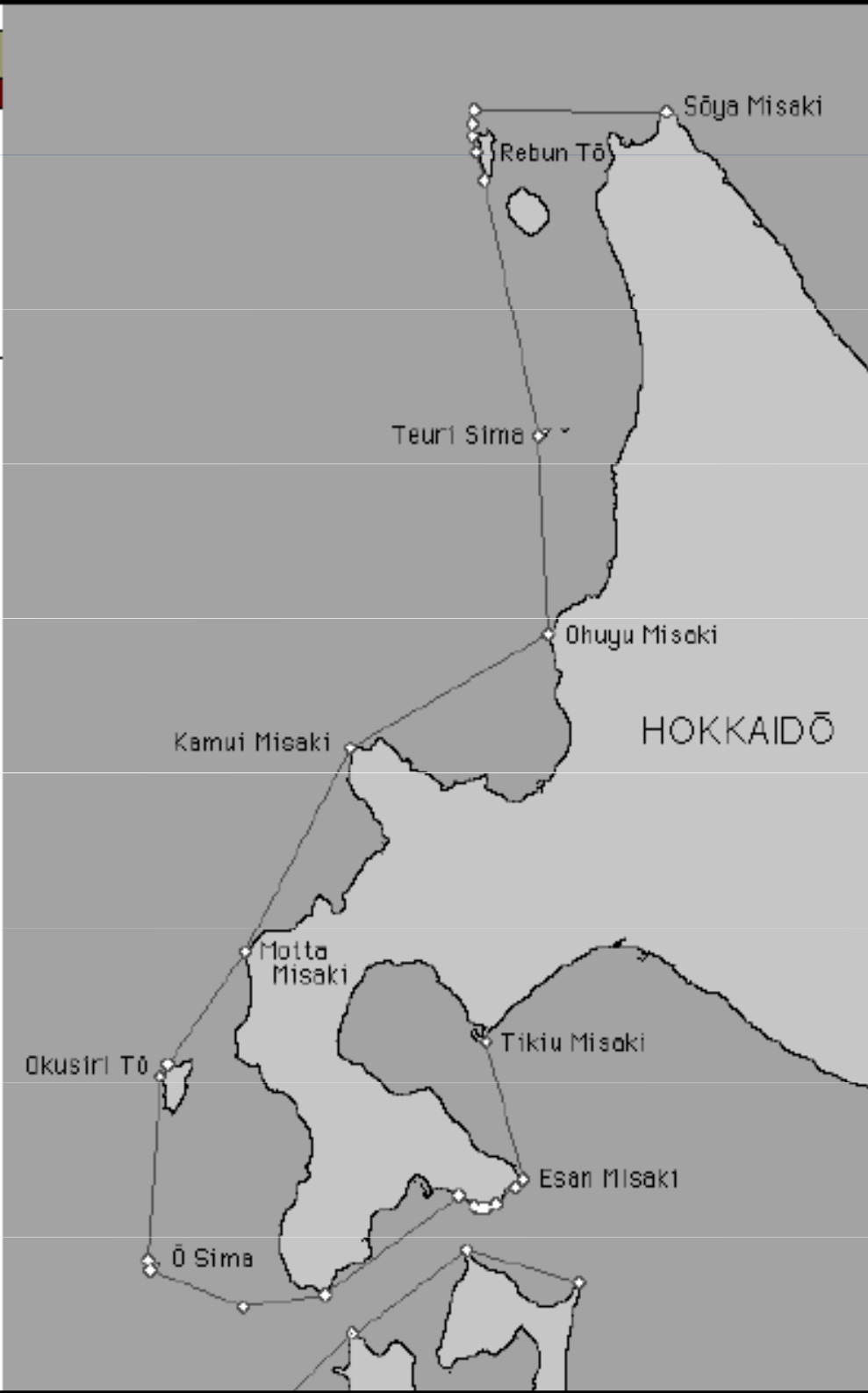
Pobřežní moře

- ☒ Nároky na pobřežní moře upravila Úmluva OSN o mořském právu podepsaná v Montego Bay (Jamajka) 10. 12. 1982 (u nás 240/1996 Sb.):

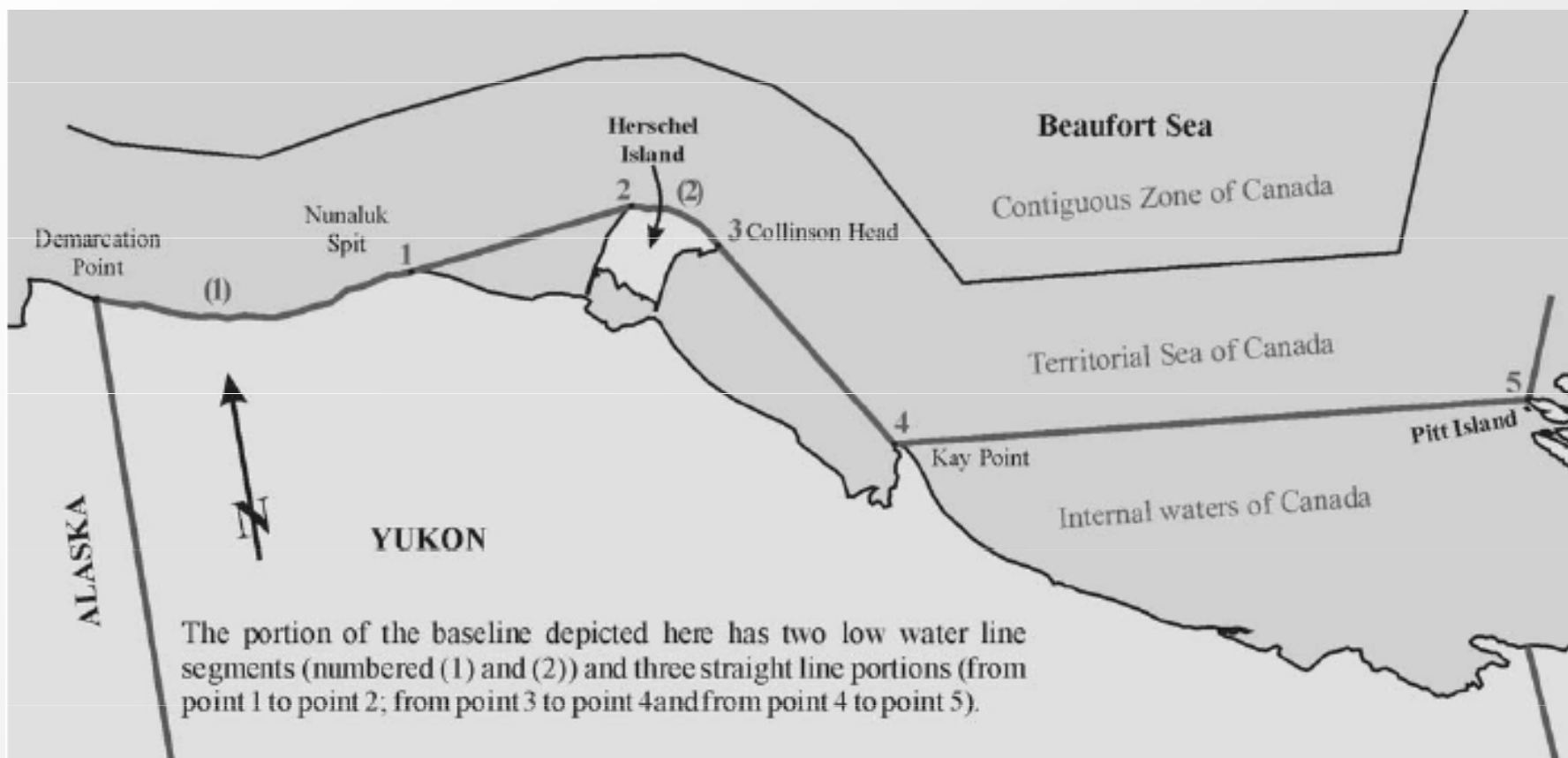

Základní linie

- Za hranici pevniny se pokládá tzv. základní linie – linie nejhlubšího odlivu
- V členitém pobřeží může být vytvořen systém přímých základních linií (*straightbase lines, spojují nejvzdálenější výčnělky pevniny*)
- Přímé linie také mohou uzavřít zálivy
- Vše, co leží mezi základními přímými liniemi a pevninou, jsou vnitřní vody

Vnitřní vody

Pobřežní moře

- Maximálně do 12 mil od základní linie
- Pobřežní moře je přímou součástí státního území pobřežního státu
- Lodě jiných států mají právo **pokožného proplutí**
- V prostoru nad a pod hladinou moře ale není suverenita státu omezena

Přilehlá zóna

- Maximálně 12 mil od hranic pobřežního moře
- Není součástí státního území
- Pobřežní stát má právo provádět v přilehlé zóně kontroly (celní, zdravotní, migrační)

Výlučná ekonomická zóna (EEZ)

- Maximálně 200 mil od základní linie
- Pobřežní stát má výhradní právo ekonomického využití (rybolov, těžba apod.)
- Toto právo může postoupit (prodat, pronajmout) i jiným zemím

Kontinentální šelf

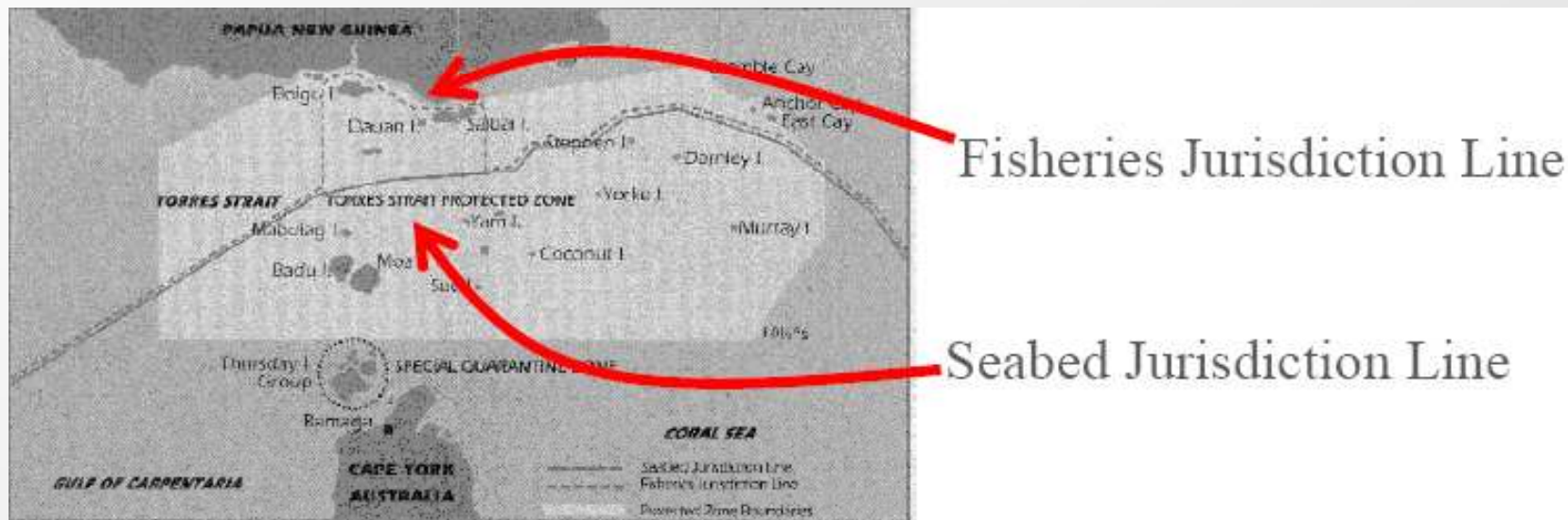
- Pokud přesahuje kontinentální šelf výlučnou ekonomickou zónu (max. 350 mil), má pobřežní stát
- výhradní právo těžby surovin a sběru živých organismů z mořského dna
- rybolov však v takovém případě není omezen

Souostrovní státy

- Souostrovní státy mohou uzavřít své území tzv. souostrovními liniemi (*archipelagic baselines, max. 100 mil dlouhé*)
- Území ohraničené těmito liniemi jsou **souostrovní vody** (*archipelagic waters*)
- V souostrovních vodách platí právo pokojného proplutí
- Teprve od hranic souostrovních vod se vyměřují další zóny (pobřežní moře apod.)

Státní území je prostor!

- Jen výjimečně je suverenita oddělena horizontálně (např. mezi Austrálií a Papuou–Novou Guineou –ostrovy v Torresově průlivu jsou australské, s vodou je to složitější)

Zvláštní podmínky

- Lodě plující pod vlajkou státu
- Letadla registrovaná v dané zemi
- Území velvyslanectví a jiných diplomatických misí (diplomatické imunity), diplomatická vozidla a zavazadla
- „historické pomníky“
- Radar v ČR

Uplatňování státní suverenity

Ne vždy skutečně stát ovládá celé území, které nárokuje:

- suverenitu vykonává jiný stát
- území okupuje jiný stát / mezinárodní síly
- výkon suverenity není fakticky možný (vzduch, geologický podklad, přírodní podmínky)

Možný je ale i případ, kdy stát vykonává suverenitu na širším prostoru, než sám považuje za své státní území

- Klasicky kolonie a závislá území

Příklad Čína (Tchaj-wan)

Nizozemské království

- Stát Nizozemské království (*Koninkrijkder Nederlanden*) se skládá ze tří států:
 - Nizozemsko (to je mj. členem OSN a EU)
 - Aruba
 - Nizozemské Antily

Vývoj států

Způsoby získání státního území

- Primární= rozšíření státní suverenity na území, které dosud suverenitě žádného státu nepodléhalo (resnullius) nebo bylo už dříve opuštěno (territoriumderelictum)
- Odvozené= rozšíření státní suverenity na území, které dosud podléhalo suverenitě jiného státu

Primární způsoby

 Prvotní okupace

 Akcese

 Akrescence

Prvotní okupace

- rozšíření suverenity / vznik státu na již existujícím území
- může jít o *prvotní osídlení* (např. *Kapverdy, Azory, Norfolk*)
- nebo o objevení území bez uznaného právního řádu (např. Amerika)
- nebo (výjimečně) o konstituování nezávislého státu na „území nikoho“ (Libérie)

Akcese

- získání území působením přírodních sil, zejména:
 - ukládání říčních sedimentů
 - vulkanická činnost
 - vývoj a změny toku řek

Akrescence

Vytvoření nového území uměle –posunem pobřežní čáry

- Vysoušení mořského dna
- Navršení materiálu nad mořskou hranici

Vždy mimořádně drahé, důvody:

- Politické (v menšině)
- Ekonomické (jasně převažují)
- Bezpečnostní (např. snahy zabránit zatopení území přírodními silami)

Japonsko

Osaka airport

Okupovaná území

- Zůstávají součástí původního státu
- Okupant přebírá část nebo celý výkon suverenity
 - Ve vztahu k armádě okupovaného státu zcela
 - Ve vztahu k civilnímu obyvatelstvu –silně omezen mezinárodními úmluvami
- Okupující stát / koalice nesmí měnit právní poměry (státní příslušnost), demografické poměry (deportace) a podobně
- V praxi rozdílná míra „angažování se“ okupanta v dom. politice okupovaného státu (např. německá okupace různých zemí za 2. světové války –na jedné straně Dánsko, na druhé východní území)

Anektovaná území

- Stávají se přímou součástí anektujícího státu
- Obyvatelé území se stávají (zpravidla) občany nového státu
- Obyvatelstvo území podléhá svrchovanosti anektujícího státu neomezeně a bez výhrad
- Přestává platit původní právní řád – nahrazuje ho právní řád anektujícího státu (často s přechodnými obdobími)

Ztráta území

- opuštění (*derelikce*)
- působení přírodních sil
- secese (odtržení)
- plebiscit
- adjudikace

Formy a typologie států

Státní moc

- Existence státní moci je nutná k tomu, aby stát mohl plnit své funkce vzhledem k obyvatelstvu.
- Nositeli státní moci jsou **státní orgány**, tj. zákonem vytvořené subjekty mající právo jednat jménem státu.
- Vedle nich jsou ve státě i specifické složky plnící zvláštní úkoly (policie, armáda).

Složky státní moci

- moc ZÁKONODÁRNÁ
 - moc VÝKONNÁ
 - moc SOUDNÍ
- V demokratických zemích jsou odděleny (zajišťují je rozdílné *státní orgány*) a vzájemně se kontrolují

Moc zákonodárná (legislativní)

- Zákonodárnou moc představuje ***parlament***.
- Zákonodárná moc obecně určuje pravidla vztahů mezi obyvateli státu (zákony), státní rozpočet a schvaluje mezinárodní smlouvy.

Společné znaky parlamentu

- Kolegiální charakter – neexistuje hierarchická stavba (všichni poslanci mají jeden hlas, rozhoduje se kolektivně)
- Je volen přímo (u dvoukomorových parlamentů vždy dolní komora) – bez splnění této podmínky není možné jakékoliv shromáždění považovat za parlament (např. jmenované „parlamenty“ po státních převratech)
- Má celostátní působnost
- Mají vždy určité základní pravomoci (pravomoc přijímat zákony a státní rozpočet)

Typy parlamentu

- Jednokomorový parlament – všichni poslanci tvoří jeden sbor

- Dvoukomorový parlament–parlament tvoří dva sbory, které se liší pravomocemi a někdy i způsobem vytvoření:
 - Dolní komora – volena přímo, zastupuje obyvatelstvo státu jako celek
 - Horní komora – reprezentace zástupců územních jednotek

Moc výkonná (exekutivní)

- výkonnou moc představuje zejména hlava státu a vláda (případně s předsedou).
- hlava státu (jednotlivec nebo kolektiv) zejména zastupuje stát navenek (podpisy smluv, pověřování diplomatických zástupců apod.), jeho pravomoci ve vztahu k vnitrostátním záležitostem závisí na typu státu.
- Vláda (rada ministrů, kabinet ...) je zpravidla kolektivní orgán, způsob jmenování a kontroly závisí na typu státu.

Moc soudní

- soudní moc má dva hlavní úkoly:
 - rozhoduje v oblasti občanskoprávních, rodinných a pracovních vztahů a v záležitostech trestných činů
 - kontroluje činnost ostatních státních orgánů a interpretuje zákony
- zpravidla mají hierarchickou strukturu

Formy státu

Formy státu

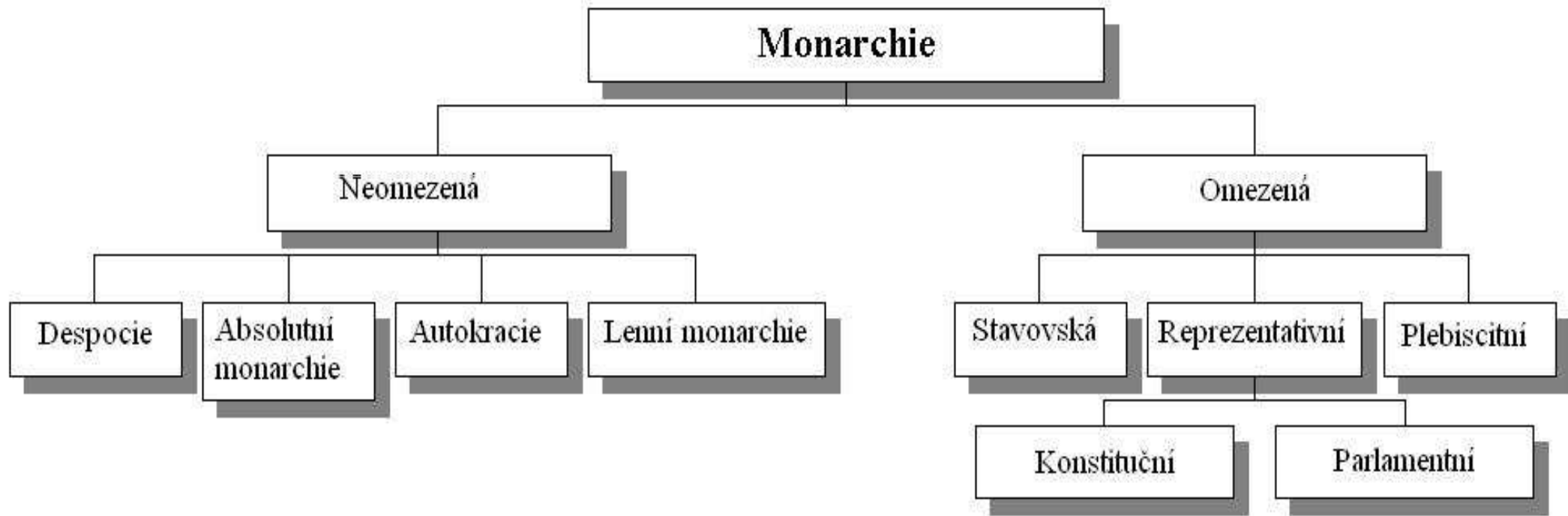
- Určují se podle toho, jak je organizována státní moc, resp. jak jsou uspořádány vztahy mezi jednotlivými složkami státní moci
- Nejčastěji se státy člení podle způsobu, jakým získává hlava státu svůj úřad na **monarchie a republiky**
- Rozšířené je i členění podle vnitřní organizace na státy **unitární a složené**
- Formu státu určuje zpravidla ústava

Monarchie

- Hlavou státu je monarcha (král, císař, kníže, velkovévoda ...), který zpravidla svůj úřad dědí.
- Délka funkčního období hlavy státu zpravidla není omezena.

Formy monarchií

Republika

- Hlava státu je do své funkce volena
- Její funkční období je zpravidla omezeno (nejčastěji 4-5 let)
- Titul hlavy státu je nejčastěji „prezident“ (existují ale i jiné varianty)

Formy republik

- Parlamentní republiky
- Prezidentské republiky
- Parlamentně prezidentské republiky

Hlavní rozdíly

	PREZIDENTA VOLÍ	PŘESED VLÁDY	VLÁDA ODPOVÍDÁ	PRÁVO PREZIDENTA ROZPUSTIT PARLAMENT
PARLAMENTNÍ	parlament	ANO	parlamentu	ANO
PREZIDENT- SKÁ	občané	NE	prezidentovi	NE
PARL. – PREZ.	občané	ANO	oběma	ANO

Personální unie

- **Není složený stát**
- **Několik států –subjektů mezinárodního práva –má společnou hlavu státu**
- **Největší personální unii tvoří Spojené království, Kanada, Austrálie + cca 15 dalších zemí Společenství**

Federace

- složený stát, skládající se ze států - členů federace s různým označením (státy, země, republiky, kantony, provincie).

- Federace má vždy plnou mezinárodní subjektivitu a dělí se na:
 - **federaci vnitrostátní** - členské státy nemají mezinárodní subjektivitu - USA, Československo 1969-92.
 - **federaci mezinárodní** - členské státy mají omezenou mezinárodní subjektivitu a mohou vlastním jménem uzavírat mezinárodní smlouvy v rozsahu stanoveném federální ústavou - Německo, Švýcarsko, Rakousko, Sovětský svaz, Československo ke konci roku 1992.

Konfederace

- Nejsou složené státy
- Je to svaz nezávislých států, pravomoc orgánů konfederace není imperativní
- Subjektem mez. práva jsou členské státy, ne konfederace jako celek
- většinou jen přechodná forma spolupráce, která končí přetvořením na federaci (1789: USA, 1848: Švýcarsko), nebo rozpadem (1989: Senegambie)
- Pozor na Švýcarsko!!!

Typologie států

Aristotelovo třídění:

- Aristoteles (384–322 př. n. l.) v knize politika vymezil základní formy státu podle formy vlády:

3 „správné“ formy:

- Monarchie – panství jednotlivce
- Aristokracie – panství vybrané menšiny
- Demokracie – panství většiny

3 „zvrhlé“ formy:

- Tyranie – panství jednotlivce, který sleduje jen vlastní prospěch
- Oligarchie – panství bohatých k jejich prospěchu
- Ochlokracie – panství (zvíle) chudých

Někdy ještě 4. typ

- Ideokracie – neboli teokracie – formálně neexistuje lidská vrchnost, nejvyšší moc má bůh nebo nadlidská duchovní bytost bez slabostí lidské povahy.

50. léta 20. století

- vyspělé kapitalistické státy s tržní ekonomikou (první svět)
- socialistické státy s centrálně plánovanou ekonomikou (druhý svět)
- rozvojové státy (třetí svět)

- po rozpadu socialistického bloku se udržel v žurnalistice pojem třetí svět i přesto, že už toto označení nemá opodstatnění